

Geliş Tarihi:28.10.2019 Kabul Tarihi:11.11.2019

Entry Date: 28.10.2019 Accepted: 11.11.2019

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDE ÇATALCA¹

Çatalca in the Seyahâtname (Book of Travel) of Evliya Çelebi

Serdar Gürçay²

Özet

XVII. yüzyılın ve Türk tarihinin en bilindik seyyâhı Evliya Çelebi, Seyâhatname'de görüldüğü üzere İstanbul'un Çatalca ilçesini de görmüş ve bizlere burası hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Bu çalışmada, günümüz İstanbul ili sınırları dâhilinde yer alan Çatalca ilçesi, Evliya Çelebi'nin eserindeki bakış açısıyla ele alınacaktır. Çalışmamızda yararlanılan temel kaynak, Dr. Yücel Dağlı'nın Yapı Kredi Bankası Yayınları'nda basılan Seyâhatname isimli on ciltlik eserdir. Bu eserde kayda düşülen dönemin Çatalcasının adı, coğrafi sınırları, doğal güzellikleri, tarihî eserleri, çeşmeleri, türbeleri, konaklama yerleri, hamam ve avlak yerlerinin yanı sıra ilçenin sosyo-kültürel hayatına dair faydalı veriler de yazıya geçirilmiştir. Evliya Çelebi; Anadolu, İran, Kafkasya, Kırım, Suriye, Filistin, Mısır, Sudan, Girit, Balkanlar, Habeşistan, Avusturya, Almanya'yı gezer ve gezi notlarını kayda geçirir. Gezdiği yerlerin tarihi, folkloru, dili, edebiyatı vb. alanlarına mahsus bilgiyi Seyâhatname adında on ciltlik elyazması eserinde anlatır. Zamanında saraylıların dünya işlerinden sıyrılmak için ziyaret ettikleri Çatalca için Evliya Çelebi, "Eğer gördüğümüz kadarıyla bu cennet bahçesini övüp anlatsak bir ciltlik kitap olur. Ayrıca; suyu ve havasının tatlılığından mahbup ve mahbubesi sanki Züleyhâ ve (ikinci) Yusuf'dur" demektedir. Buradan hareketle, onun Çatalca'ya verdiği kıymet açıkça görülmektedir. Bu örneklerde de görüleceği üzere çalışmamızda, Çelebi'nin eserinden hareketle Çatalca hakkında tespit edilen düşünceler metin merkezli bir yaklaşımla ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çatalca, Evliya Çelebi, Hanica, Seyâhat-name.

Abstract

As seen in the Seyâhatname, Evliya Çelebi travelled to Çatalca, the district of Istanbul city. He is one of the most famous travelers of the XVII. century and overall Turkish history. He gives valuable information about the district in his work. This paper concerns about Çatalca while involving the perspective of Evliya Çelebi. The main source used in this study is; Yücel Dağlı's work, published in Yapı Kredi Bank publications. In this work, etymology of Çatalca's name, its geographical borders, natural beauties, historical structures and artifacts, as well as information about the socio-cultural life of the district are written. Evliya Çelebi was born on March 25th 1611 in Unkapanı, Istanbul. Çelebi, takes lessons from the famous teachers of his era and becomes a sipahî with a four-year education in

¹ Bu çalışma, Serdar Gürçay'ın, Prof. Dr. Aynur Koçak danışmanlığında yürütülen "İstanbul'un Çatalca İlçesi Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: serdargurcay@aydin.edu.tr

Enderun. In 1630, one day Çelebi dreams of Muhammad, the prophet. In his dream he wants to ask for salvation (şefâ'at) from the prophet but he accidentally says travels (seyahat). After this dream he gains a great urge to travel; first Istanbul then starts to visit the nearby locations like Bursa and İzmit. He took office next to the famous statesman Melek Ahmed Pasha and joined the expeditions. As a result, he travels to Anatolia, Iran, the Caucasus, Crimea, Syria, Palestine, Egypt, Sudan, Crete, the Balkans, Ethiopia, Austria, Germany and records travel notes. He tells the history, folklore, language, literature, and similar information about the location he visits in his ten-volume manuscript called Seyahatnâme. Çatalca is a thousand year old habitat and involved in Seyahatnâme in terms of its vast cultural elements. Çatalca is occasionally visited by the courtiers for keeping themselves away from world affairs. For Çatalca, Evliya Çelebi says, "It would even be a whole book to tell only the parts, we have seen so far, of this heavenly garden. Also the sweetness of its water and air is like a male and a female lover, Züleyhâ and Yusuf". Thus, the value given to Çatalca by him is clearly seen. Çelebi, who named Çatalca as its older Greek name Hanica, says that, "The ancient habitation of this city was built at the foot of a fork like mountain (Çatal Mountain), thus the habitat is called Çatalca" (çatal means fork). In this context, it can be said that Çelebi's record of Çatalca's position and nomenclature is encyclopedic in many fields for Çatalca. As can be seen from these examples, in this study, the findings of Evliya about Çatalca will be compared with the data obtained from this paper's field research.

Key Words: Çatalca, Evliya Çelebi, Hanica, Seyahâtname (Book of Travel).

1. Giriş

Seyyâhlar ve seyâhatnâmeler tarihe tanıklık ederler. Henüz bilmediğimiz pek çok olay ya da görüşü seyâhatnâmeler sayesinde öğreniriz. Seyyâh bir taşıyıcı misyonu üstlenerek, hem dönemine hem de geleceğe ışık tutar. Toplumlar, kendilerinden farklı kültür ve coğrafyalardaki insanların bilgilerini elçi, tüccar, esir, misyoner olarak adlandırılan seyâyâhlar vasıtasıyla öğrenmişlerdir. "Seyâhatnâme" sözcüğünü İskender Pala geniş anlamda şöyle tanımlamaktadır:

"Coğrafya ile ilgili gezi eserleri olabildiği gibi, bir şehrin güzellerini ve en önemlisi güzelliklerini anlatması bakımından bizi ilgilendiren şehrengizler, bazı şairlerin başından geçen önemli ve ibretlik olayları anlattıkları (manzum) sergüzeştname, gurbete düşenlerin başlarından geçenleri kaleme aldıkları, gurbetname, siyasi bir görev için dış ülkelerden birine elçilerin yazdıkları sefâretname ile doğrudan doğruya seyahat izlenimlerini aktaran eserlerdir. Seyâhatnâmeler, nesir diliyle kaleme alınıp, gezilen yerlerin insanları ve çevre özellikleri ile âdetler, hayat şartları, giyim, kuşam vb. konularda bilgi verirler" (1999: 554).

Evliya Çelebi, 25 Mart 1611 tarihinde İstanbul'un Unkapanı semtinde doğmuştur. Çocukluğunda, devrinin ünlü hocalarından ders alan Çelebi, Enderun'da dört yıl eğitim alarak sipahî olur. Çelebi, 1630 yılında, rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Ona, "Şefâ'at yâ Resûlullâh!" diyeceği yerde yanlışlıkla dili dolaşır ve "Seyâhat yâ Resûlullâh!" deyiverir. Bu rüyanın ardından içine düşen gezme ateşi ile önce İstanbul'u, sonra Bursa ve İzmit gibi civar şehirleri gezmeye başlar. Devrin ünlü devlet adamı Melek Ahmed Paşa'nın yanında görev alıp onunla seferlere katılır. Neticede Anadolu, İran, Kafkasya, Kırım, Suriye, Filistin, Mısır, Sudan, Girit, Balkanlar, Habeşistan, Avusturya, Almanya'yı gezer ve gezi notlarını kayda

geçirir. Gezdiği yerlerin tarihi, folkloru, dili, edebiyatı, sanat tarihi vb. alanlarına mahsus bilgiyi Seyâhatnâme adında on ciltlik elyazması eserinde anlatır (Akar, 2016).

Sahada sözlü derleme çalışması ve yazılı literatür kaynak taraması vasıtasıyla verilerini edindiğimiz çalışmamızın başlıca hedefi, İstanbul'un Çatalca ilçesini de gören ve bizlere burası hakkında kıymetli bilgiler veren Evliya Çelebi'nin Seyâhatnâmesi'nde yer alan tespitlerini değerlendirmek ve imkânlar ölçüsünde günümüzle mukayese etmektir. Çalışmamızda, günümüz İstanbul ili sınırları dâhilinde yer alan Çatalca ilçesi, Evliya Çelebi'nin eserindeki bakış açısıyla ele alınacaktır. Bu çalışmada yararlanılan temel kaynak, Dr. Yücel Dağlı'nın Yapı Kredi Bankası Yayınları'nda basılan Seyâhatnâme isimli on ciltlik eserdir. Eserde, kayda düşülen dönemin Çatalcasının adı, coğrafi sınırları, doğal güzellikleri, tarihî eserleri, çeşmeleri, türbeleri, konaklama yerleri, hamam ve avlak yerlerinin yanı sıra ilçenin sosyo-kültürel hayatına dair verilen faydalı veriler sunulacaktır.

2. Coğrafi, Tarihî, Demografik ve Ekonomik Durum

2.1. Çatalca'nın Adı, Konumu

Çatalca, antik dönemlerde Trakya'ya adını veren Trak halkının toprakları içerisinde (M.Ö. 2000) bulunmaktadır. Buranın bir yerleşim yeri olduğu İnceğiz Mağaralarından anlaşılmaktadır. Daha sonra buraya, Ergiske adında bir Yunan kolonisi kurulur. Ardından Bizans döneminde Metrai veya Metris olarak adlandırılır. Osmanlı'nın bölgeyi fethi öncesinde ise Rumlarca Hanica olarak da isimlendirilir. Evliya Çelebi'ye göre, bu isim yukarıda belirtilen Hanica'dır. Rumca bir kelime olup Büyük İskender zamanında İstanbul'u onaran Kral Yağfur'un kızı Hanica'nın yaylağı olması nedeniyle babası burada büyük bir kale yaptırarak Rumca Hanica adını verir. Burası, dayanıklı ve sağlam bir kaleydi (Çelebi, 2006: 630).

Evliya Çelebi'nin Seyâhatnâmesi'nde Çatalca'nın diğer adı olarak geçen bu isim, Çatalca'nın mekânsal simgesi olan erguvanı çağrıştırmaya bakımından ayrıca önem arz eder.

“Kral Yağfur'un kızı Haniçe, canından çok sevdiği sevgilisini dört gözle beklemektedir. Haniçe'nin sevgilisi bir gün onu görmeye gelince tekfurun adamları tarafından Topuklu Çeşmesi'nde su içerken yakalanmış ve surların dibinde acımasızca diri diri yakılmıştır. O gün sevdalısının gözlerinin önünde diri diri yandığını gören Haniçe, sevdiğinin acısını dindirip onu kurtarmak için Topuklu Çeşmesi'nin havuzunun başına gidip elleri ile bir avuç su alır, bu sırada havuza Haniçe'nin gözlerinden iki damla gözyaşı düşer. Topuklu havuzuna düşen iki damla gözyaşı birdenbire havuzu kıpkırmızı kan ile doldurmuştur. İşte o günden beri Çatalca'da mayıs ayı gelince beyaz açan erguvan çiçekleri Haniçe'nin aşkını anlatırcasına rengini değiştirerek bugünkü renginde açmaya başlamıştır (Güldüren, 2014, 31).

Çatalca sakinlerinin dilden dile dolaştırdığı bu anlatı, trajik bir sonu ele almakla birlikte erguvan ağaçlarının Çatalca için önemini ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Ayrıca Haniçe (Çatalca) ile özdeşleşen erguvan ağacı, yerel halk tarafından âdeta sahiplenilmiştir.

Yüzyıllar boyu Bursa ve İstanbul şehirlerinin simgesi olmuş erguvan, şenliklere de vesile olmuştur. Öyle ki Ağustos ayının üçüncü ve dördüncü haftalarında erguvan şenlikleri düzenlenmektedir. Şenliğin açılışı Erguvan Yolu'ndan başlayan yürüyüşle yapılmaktadır. Festivalde sportif etkinliklerin yanı sıra konserler ve şiir dinletilerine yer verilmektedir. Bu organizasyon halk tarafından son derece sevilmektedir. Ayrıca, ilçedeki kaldırım taşlarından, duraklara, birçok kamu malı erguvan rengindedir.

Resim 1. Çatalca'nın Erguvan Renkli Atık Konteynerleri

Çatalca bu sebeplerle âdeta Erguvan Şehri olarak nitelendirilebilir. Evliya Çelebi'nin de bu şehrin diğer adını Haniçe olarak belirtmesi, burada erguvana verilen öneme gönderme yapması mahiyetindedir.

Ayrıca Evliya Çelebi, Seyâhatnâme'de ilçenin coğrafi konumu ile ilgili olarak; “Bu şehrin mamur yapıları Çatal Dağı'nın eteğine kurulduğundan Çatalca derler” şeklinde anlatmıştır (Çelebi, 2006: 631). Saha araştırmasında elde edilen bilgiye göre, haritadaki şeklinin çatala benzemesinden dolayı Çatalca dendiği de aktarılır.

Evliya Çelebi, Seyâhatnâme'de 17. yüzyıl Çatalca'sının coğrafi özellikleri hakkında şu bilgileri ihtiva etmektedir:

“Kayalı, dereli tepeli, iki çatal yüksek dağın doğu eteğinde, güneyden kuzeye uzunlamasına bir kasabadır; 2000 adım uzunluğunda bağlı bahçeli ve âb-ı hayatlı İrem bağı gibi benzersiz bir kasabadır. Şehrin güney tarafı Kovuk Dere denilen yere kadar bayındır,

ancak her evde bağ ve bahçe olduğundan evleri seyrek, tehlikeli dağlık taşlık yerdir” (Çelebi, 2006: 632).

2.2. Çatalca'nın Tarihçesi ve Demografik Yapısı

Çatalca, M.Ö. 3. bin yıllarla (Tunç Çağı) tarihlendirilen bir yerleşkedir. İnceğiz mağaraları, insan yaşamına elverişli koşullarıyla dönemine ışık tutan dinî, iktisadî, içtimaiyyat hakkında arkeolojik kıymeti haiz önemli somut kültürel ögeler barındırmaktadır. Seyâhatnâme’de, Çatalca’nın tarihî durumuyla ilgili de önemli veriler yer almaktadır. Osmanlı Devleti, Çatalca’yı fethetmeden önce Bulgarlar ve Sırların Çatalca’yı talan ettiklerini bilmekteyiz. Evliya Çelebi, Seyâhatnâme’nin giriş bölümünde, “İstanbul’a yürüyen Sırp ve Bulgarlar burayı harab etmişlerdir. Hâlâ kalıntıları şehrin batı tarafındaki yalçın kayalıklarda görünmektedir” der (Çelebi, 2006: 631). Burada Evliya Çelebi’nin kastettiği hadise, Yıldırım Bayezid öncesi Sırp ve Bulgarların da içinde bulunduğu muhtelif Hristiyan ordusu ile Osmanlıların karşı karşıya geldiği Kosova Savaşı’dır. Çatalca, 14. yy.’a tekabül eden bu çetin savaşlarda büyük zararlar görmüştür. Çatalca’ya Türklerin gelişiye, 1371 yılında Yıldırım Bayezid dönemine rastlar. Evliya Çelebi, Çatalca’nın, Yıldırım Bayezid zamanında 1371’de fethedildiğini söylemişse de, bazı kaynaklarda özellikle İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın, Osmanlı Tarihi adlı eserinde, I. Murat tarafından fethedildiği ifade edilir. I. Murat zamanında fethedildiğini ispatlayan olay ise, Lala Şahin Paşa’nın Bulgarlar ve Sırlar ile Samakov’da savaşırken Çatalca ve havalisinde bazı kaleleri zapt eden Sultan Murat’ın Makedonya Sırları üzerine kuvvet sevk etmesidir (Öztürk vd., 2005, 14). Pek tabii bu karışıklığın temel sebebi, Bayezid’in, Timur ile yaşadığı çekişme sonucunda yenilmesi ve Çatalca’dan Türklerin çıkarılması hadisesidir.

Ancak Osmanlı döneminde Çatalca’yı Hicri 857’de (1453) son fethedenin Fatih Sultan Mehmet olduğu bilinmektedir. İstanbul’un fethinden 50 gün önce orayı ele geçirdiği sanılmaktadır. Evliya Çelebi, Seyâhatnâme’de, “Fatih Gazi, bu Çatalca şehrinde nice bin yük ağırlığı Mihaloğlu Ali Bey ile bırakıp ‘bu şehri Allah’a emanet ettim’ diye dua edip kendileri İstanbul’u kuşattılar. Onların hayr duaları ile bu Çatalca şehri şenlenmektedir” şeklinde söz etmektedir (Çelebi, 2006: 631). Buradan hareketle Çatalca’nın tarih boyunca bağlantı noktası olduğu ve şehrin pek çok kez istilâlara uğradığı görülmektedir, doğu ile batının buluşma noktası olması ise, Çatalca’yı savunma hattı olarak stratejik öneme sahip kılmıştır. Bu sebeple Fatih döneminde Anastasius Surlarını yıkmadan İstanbul’a geçilememiştir. Zira Balkan

Savaşı'nda Çatalca'nın düşmesi, İstanbul'un işgaline yol açabilecek bir sebep olabilirdi. Bu durum, Çatalca'nın İstanbul için bir koruma kalkmanı olduğunu gösterir.

Çatalca'nın 17. yüzyıl idarî yapılanması hakkında Evliya Çelebi, Seyâhatnâme'de; "Hâkim-i örf'ü (güvenlik âmiri) Çatalca (padişah) Bahçesi'nin ustasıdır (Bu bahçedeki Bostancı Ocağı'nın usta unvanını taşıyan subayıdır); 300 bağcı aznavur (heybetli, yiğit) bostancılar ile zabt u rabt eder iyi hükümettir. Ayrıca subaşı, kethüda yerisi, yeniçeri serdari ve muhtesibi ve ayak nâibi vardır. Ama İstanbul yakın olduğundan müftüsü ve nakibi yoktur" şeklinde bilgilere de yer verilir (Çelebi, 2006: 631).

Çatalca'nın demografik yapısı hakkında Evliya Çelebi, Seyâhatnâme'de "Sıbyan mektebi âlimleri ve ileri gelenleri çoktur. Zira çoban, çoluk (çoban yamağı) ve hodaman yoluk yurdu. Sultan çarşısında sanat ehlinin çoğunluğu fillar postalcıdır" der (Çelebi, 2006: 631). Buradan hareketle 17. yüzyıl Çatalcasında sosyal yapılanmanın uygar ve ileri olduğu görülebilir ki, mekânın bu bağlama uygunluğunun da bir göstereci olarak değerlendirilebilir.

2.3. Tarihî Yapılar

Çatalca, Osmanlı İmparatorluğu döneminde padişahların ve sadrazamların uğrak yeridir. Mimar Sinan tarafından yapılan Ferhat Paşa Camisi, Çatalca'nın ünlü tarihî eserlerinden biridir. Bunun yanında surlar, çeşmeler ve çınar ağaçları tarihî statüsü olan diğer yapı ve nesnelere. IV. Mehmet (Avcı) saltanat döneminde (1648–1687) avlanmak üzere sık sık Çatalca'ya gelirdi. Evliya Çelebi'ye göre burada bir Hünkâr Sarayı ve bahçesi bulunmaktaydı (Çelebi, 2006: 632). Ancak günümüzde bu yapı ayakta değildir. IV. Mehmet'in burada av münasebeti ile uzun süreler kalması, Çatalca'yı bir anlamda statü bakımından önemli bir mekân hâline getirmiştir. Kalfaköy'de padişahların bugüne ulaşmamış bir av köşkü olduğu da rivayettendir.

Evliya Çelebi Seyâhatnâmesine göre; "17. yüzyıl Çatalcası'nda cümle kırk yeri mihrab olup (toplam 47 cami, mescit, kilise vardır). Beşinde cuma namazı kılınır; camilerin tümünün içinde donanımlı, güzel ve bakımlı olanı Ferhat Paşa Cami'sidir" (Çelebi, 2006: 631). 1597 tarihli bu caminin 17. Yüzyılda Çatalca'nın en bakımlı camisi olduğu bilinmektedir. Çatalca'nın imarında önemli bir rolü olan ve Çatalca'ya su getiren Osmanlı sadrazamlarından Ferhat Paşa bu yapıyı Mimar Sinan'a cami, sıbyan mektebi, çeşme olarak inşa ettirmiştir.

Cami kapısı ve çeşme üzerinde yer alan kitabelerde H. 1006 / M. 1597 olarak tarih düşülmüştür.

Resim 2. Ferhat Paşa Camisi

Klasik Osmanlı mimarisine uygun yapı, kare planlı, merkezi büyük kubbe olup tek minareli olarak kesme taştan yapılmıştır. Balkan Savaşlarında hasar alan cami sonradan onarılmış ve 1990’lardan sonra nakışları da yenilenmiştir (Öztürk vd., 2005, 134). Caminin inşa edildiği teras duvarının bir köşesine kesme taş çeşme, diğerine önünde kapalı bir sundurma bulunan tek kubbeli sıbyan mektebi inşa edilmiştir. Yapı, bazı araştırmacılar tarafından kütüphane olarak tanımlanmıştır. Cami ile sıbyan mektebi arasında kalan alanda ise çoğunlukla 18-19. yüzyıl olarak tarihlenen, içlerinde Kırım hanları ve ailelerinin de medfun bulunduğu bir hazire mevcuttur (Bilen, Sarı, 2009: 20).

Osmanlı sultan sarayları Evliya Çelebi Seyâhatnâme’sinde de yer bulmuştur. “Deli Usta Sarayı, Çataloğlu Sarayı, Kadri Ağa Sarayı, Hasan paşazade Sarayı ve daha nice bilinmeyen türlü türlü saraylar vardır” (Çelebi, 2006: 632). Çatalca, Osmanlı döneminde saraylıların tercih ettiği bir yerleşkedir. Bu sebeple soyluların konaklamaları amacıyla birçok yapı inşa edilmiştir. Lâkin savaşlar ve diğer sebeplerle bu yapıların çoğu günümüze ulaşamamıştır. Evliya Çelebi, Seyâhatnâmesi’nde bu yapılardan birini şu şekilde tasvir etmiştir:

“Bu büyük sarayın dört tarafı kale gibi duvarlıdır. İçinde bostancıbaşısı ve 300 adet bağbanı (bahçıvanı) vardır ve pek çok odaları, nice köşkleri, kasırları, kameriyeleri var ve Çatal dağın su terazileriyle uçar akarsular, fiskiye, havuz ve şadırvanlardan fişkıarak yukarı çıkıp, havuzlara ve selsebillere akar. Öyle sanatı hiçbir mimar gösterememiştir.

Melek Ahmed Paşa efendimiz burada konuk olup, Kaya Sultan ile burada buluşarak tam bir hafta bu cennet bağında Hüseyin Baykara Fasılları ile zevk ve safa ettiler” (Çelebi, 2006: 632).

Müft mesken sanur cihanı kişi

Nakd-i ömrün verir kira yerine

Bursalı Abdi Çelebi bu beytinde; cihanı bir eve benzetmekte ve insanın dünya içerisinde var olmasının, konaklamasının bir ücreti olmadığını zannettiğini fakat kira yerine ömrünü verdiğini söylemektedir.

Evliya Çelebi'nin bu alıntıyla yapma sebebi, saray ve saraylıların ihtişamını anlatırken, dünyanın metaforik olarak bir ev gibi algılandığı, soyluların yapılarından çok daha ihtişamlı olduğu ve kira karşılığı olan ömrün de diğer her şeyin üzerinde olduğunu vurgulama gereği duymasındandır. Bu yolla, merkez olarak İstanbul'dan sonra saraylıların ikinci merkezi konumunda yer alan Çatalca, her bakımdan ihtişamıyla İrem bağlarını anımsatmaktadır. El değmemiş doğal ve beşerî özellikleriyle Çatalca, 17. yüzyılda dahi gözde mekân algısını bünyesinde taşır.

Evliya Çelebi ayrıca Çatalca'nın eski yapıları hakkında şu bilgileri vermiştir; “Yedi adet Halvetî, Celvetî ve Bektaşî tekkeleri, büyük kurşun örtülü hanları ve minnetsiz hane kervansarayları, bir hamamı ve 270 adet dükkânları vardır, ama bedesteni, medresesi ve darülhadisî yoktur (Çelebi, 2006: 633). Günümüzde ise bu yapıların çoğu ayakta değildir. Lâkin tarihî verilerin mevcut olması vasıtasıyla önceden var olduklarından haberdar olmak mümkündür. Çatalca'da dinî yapı olarak kiliseler faaliyette değildir, ancak Elbasan ve Nakkaşköy'de bulunan iki adet ayazma halen ayakta. Bu ayazmaların etrafında teşekkül eden efsaneler de hâlen dilden dile dolaşmaktadır. Her yıl Hristiyanlar (özellikle Rumlar) bu ayazmaları ziyaret ederler ve burada ritüellerini gerçekleştirmeye devam ederler. Bu da Çatalca'da tarihten beri süregelen çokkültürlü yapının bir yansıması niteliğindedir.

Evliya Çelebi, Seyâhatname'nin bir bölümünde; “Sultan Mehmed Han'ın nazargâhı bir şenlikli Çatalca şehridir. Dünyanın sonuna kadar bakımlı ve şenlikli ola. Bi-Rabbi Müste'ân” diyerek Çatalca için dua etmiştir (Çelebi, 2006: 633). Bu anlatımda görülmektedir ki Evliya Çelebi, Çatalca'yı sevmektedir ve onu korumak istemektedir. Çatalca'nın doğal güzelliği ve av kaynakları sebebiyle, tarih boyunca saraylıların uğrak mekânlarından biri olması, Evliya Çelebi'nin anlatımıyla da desteklenmektedir. Çatalca'nın şenlikleri eski dönem gezginleri ve modern çağ araştırmacılarınınca farklı zamanlarda irdelenmiş ve aktarılmıştır.

2.4. Ekonomik Faaliyetler ve Sosyo-Kültürel Yaşam

Seyâhatnamede, İstanbul'un tahıl ambarı olan Çatalca'nın tarımı için şu ifadelere yer verilmektedir:

“Çatalca çayırı, İstanbul'un Kâğıthane çayırından hoş olup tirfil ve bersim (yonca) yurdu bir yeşillik ve lalelik ovadır ki, Âl-i Osman ambarına bu bereketli yerden üç bin araba ot gelip Ahurkapı'da ambara konur. Çayır mevsiminde korunması için bir oda yeniçeri çorbacısıyla gözcülük ederler. Bunlardan başka Baba Nakkaş, Kiteli, Baklalı, İzzedinli köylerine varınca büyük çiftlikler, ağıllar, ekrekler, sayalar, çayışlar, mandıralar ile süslenmiş koyunlu, kuzulu, sığır ve camuşlu vadilerdir ki, İstanbul'un bütün seçkinlerinin bu köylerde bağlantıları vardır. Sütü, kaymağı, teleme peyniri, ağızı, gölemezi, kesmik yoğurdu, dil peyniri, kaşkaval peyniri ve derya gibi sütü İstanbul'a akıp Belde-i Tayyibe yani İstanbul'u doyurur. İstanbul'a getirerek beklenmedik kazanç sağlarlar” (Çelebi, 2006: 633).

Evliya Çelebi, Çatalca'nın İrem bağları misali yaşanılacak cennet bir köşe olduğunu bizlere anlatmaktadır. Zira dönemine göre İstanbul'un önemli mesire yerlerinden Kâğıthane'den dahi üstün olduğu vurgulanmaktadır ki bu da Çelebi'nin, Çatalca'ya verdiği kıymeti gözler önüne sermektedir. Döneminde bolluk, bereket ve üreticiliğin merkezlerinden biri olarak konumlanan Çatalca ve köyleri, günümüzde bu özelliğini tedricen kaybetmiş ve sisteme uyum sağlanarak üretici pozisyondan tüketici pozisyonuna geçilmiştir.

Ayrıca, Çatalca'nın su kaynaklarının bolluğu Evliya Çelebi Seyâhatnâme'sinde belirtilir. Coğrafi konumundan ötürü var olan bu potansiyeli hakkında Seyâhatnâme'de, “Yüksek bir dağ eteğinde kurulduğundan 70 yerde âb-ı hayatları çarşı pazar içre 40–50 adet çeşmelerden birer akarsu akıp, güzellik pazarının kaldırımları üzere sel gibi akar. Bağlara, bahçelere ve şebekeli bostanlara gider” şeklinde yer almıştır (Çelebi, 2006: 633). Buradan hareketle, İstanbul gibi bir merkeze yakın olması hasebiyle gerek su kaynaklarının bolluğu gerekse de tarım ürünlerinin fazlalığı sebebiyle tahıl ambarı olarak nitelendirilmesi, Çatalca'nın zaman içerisinde kıymetini artırmış, doğal yapının bozulmaması adına çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.

17. yüzyılda Evliya Çelebi, Selanik ahalisi için “hepsi ehl-i keyf ve çok nüktedan insanlardır” demektedir. Çatalca'nın etnik yapısını irdelediğimizde çoğunluk olarak Çatalca'ya Anadolu'dan yerleştirilmiş Gacal denilen bir yapı dışında Yunanistan'dan göç etmiş Patriyot ve Bulgaristan'dan göç etmiş Muhacir denilen yapıları da görebilmek mümkündür. Çatalca'da iki ayrı kültür, iki ayrı yaşam biçimi ve yerleşme düzeni ortaya çıkar ki; Müslümanlar adına Ferhat Paşa denilen bir mahalle kurarlar, Hristiyanlar ise Kaleiçi Mahallesi'ne yerleşirler. Çatalca ve bölgesinde ağırlıklı olarak Hristiyan Mahallesi olarak anılan Kaleiçi Mahallesinin yanı sıra, Elbasan Mahallesi'nde, Yeniköy Mahallesi'nde, Murat

Bey, Celaliye, Selimpaşa ve Silivri de bazı mahalleler de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bir kaynak kişi de eklemeler yapmıştır: Yeniköy, Muratbey köyü, Celaliye, Selimpaşa, Silivri'nin bazı mahalleleri, Fener, Gazitepe köyü, Kemerburgaz'da Boğazköy, Çatalca'da Patriyot diye adlandırılan göçmen Türklerin yaşadığı başlıca yerlerdendir. Yerel halk ile soğukluk üreten en önemli olgu ise; Rumca konuşmaları ve özellikle Giritlilerde olduğu gibi kimilerinin doğru düzgün Türkçe konuşamıyor olmasıdır (Gökaçtı, 2002, 273). Bu noktada kültürün taşıyıcısı olan dilin kabul anlamında da başat bir öge olduğu göze çarpar. Ayrıca, “Mübadillerin yazın topluca pikniğe gitmeleri ve kışın da haremlik selamlık usule uygun olarak, evlerde sazlı sözlü toplantıları Gacallar tarafından hoş karşılanmıyordu” (Gökaçtı, 2002, 273). Bu bilgi, Evliya Çelebi'nin verisiyle birlikte göz önünde bulundurulursa, Patriyotların davranış tarzlarının yerel halk gacallarca pek de hoş karşılanmadığını söyleyebiliriz. Lâkin Evliya Çelebi'nin yorumladığı 17. yüzyıl Selanik ahalisi ile 20. yüzyıl Selaniklileri arasında farklılaşma olabileceği gerçeği de göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Ayrıca, Selanik ahalisi derken Türkleri mi, Rumları mı yoksa her iki halkı da mı kastettiği yoruma açıktır.

Çatalca kültüründe geçmişten günümüze bilinen Osmanlı şenlikleri; elma ve süt festivalleri, ordunun sefere çıkması ve seferden dönmesi, şehzadelerin sünnet törenleri, sultanların evlenmeleri, saraydaki doğumlar ve şehre gelen çok önemli konuklar için düzenlenen eğlenceleri ihtiva eder (Özgen, 2008, 68–71). Bu durum, saraylıların Çatalca'ya olan ilgilerini tekrar ispatlar niteliktedir.

3. Sonuç

İlk çağlardan bu yana konumu itibarıyla gözde bir yerleşke olan Çatalca, yer aldığı coğrafi şartları, tarihçesi, bozulmamış tabii ve beşeri güzellikleri, tarihî eserleri, türbeleri, ayazmaları, konaklama yerleri, hamam ve avlak yerlerinin yanı sıra zengin kültürel öğeleri ile dikkate değerdir. Çatalca'nın çokkültürlü olma vasfı; Hristiyan (özellikle Rum), Müslüman ve Türk âdetlerinin zamanla iç içe geçmesiyle; geleneklere, danslara, yemeklere ve hayatın geçiş dönemlerinde uygulanan rit ve ritüellerle beraber yaşamın birçok alanına yansımış olmasından ileri gelir. XVII. yüzyılın ve Türk tarihinin en meşhur seyyâhı Evliya Çelebi'nin, Çatalca'yı incelemesi ve eserinde burası hakkında bilgi vermesi, araştırmacılar için son derece büyük bir öneme haizdir. Ayrıca, Çatalca'yı gezerek deforme olmamış tabii zenginlikleri görmesi ve o günün sosyo-kültürel yaşamına şahitlik etmesi, günümüz Çatalcası ile mukayese imkânına kavuşmamızı sağlayarak bugün ayakta olmayan pek çok unsurdan da haberdar

olmamıza vesile olmuştur. Çelebi'nin ifadeleri bize, Çatalca'nın o dönemde de kıymeti bilinen ve her yönden stratejik öneme sahip bir yer olduğunu göstermektedir. El değmemişliğiyle sarayın ve ileri gelenlerin uğrak yeri olan Çatalca, sosyo-ekonomik koşullarıyla döneminin ön saflarında yer almış mekânlardandır. İrem bağlarını anımsatan bu cennet köşe, zengin su kaynakları ile üretimin ve verimin merkezi olmuştur. Günümüzde yavaş yavaş bu özelliklerini kaybetmeye yüz tutması ve şehirleşme ile birlikte üreticilikten tüketiciliğe geçiş tespitimiz öne çıkan bir olumsuzluk olsa da hâlen hem coğrafi, hem tarihî hem de barındırdığı güzellikleriyle cennetten bir parça olarak değer görmektedir.

Kaynakça

AKAR, M. (2016). "Evliyâ Çelebi Seyâhat-Nâmesi'nde Adı Geçen Bosna ve Hersek Yaylaları". Aydın Türklük Bilgisi, C. 2, S. 3, s. 1-22.

GÖKAÇTI, M. A. (2002). Nüfus Mübadelesi. İstanbul: İletişim Yayınları.

GÜLDÜREN, O. (2014). Çatalca: Samiotisa Samiotisa. İstanbul: Heyamola Yayınları.

BİLEN, E. & SARI, İ. (2009). İstanbul Çatalca İlçesi Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri. İstanbul: İBB KUDEB.

Evliya ÇELEBİ. (2006). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gaze-Sofya-Edirne. (hz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı). c. 3/2. 1. bs. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Öztürk, A. vd. (2005). Çatalca: 2005. İstanbul: Çatalca Kaymakamlığı.

Pala, İ. (1999). "Seyahatname". Ansiklopedik Divan Şiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.